

Analiza oblikovnih in pomenskih značilnosti zemljepisnih frazeoloških nadomestnih poimenovanj za *ePravopis*

Matej Meterc

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_12

Uvod

ePravopis je pravopisni slovar, ki nastaja kot gradivska razširitev novih pravopisnih pravil. Vanj vključujemo tudi frazeološka nadomestna poimenovanja (v nadaljevanju FNP)¹ za zemljepisna imena. Ta poimenovanja slonijo bodisi na najbolj značilni lastnosti primerjane zemljepisne danosti (npr. *peta celina* za Avstralijo, *dežela tisočerih jezer* za Finsko) ali na primerjavi z že znanim krajem (npr. *male Benetke* za *Chioggio*,² *drugi Rim* za Carigrad). V prispevku obravnavamo del izrazov, glede katerih je bilo že opozorjeno (Dobrovoljc in Jakop 2012: 60), da »se pojavljajo v različnih kategorijah imen in niso vedno pisana z veliko začetnico (*Otok, Zahod, Jenki, stara celina*). Gre za eno- ali večbesedna sopomenska nadomestila lastnim imenom ali občnim poimenovanjem«. Obenem je bilo ugotovljeno, da »se je pri nekaterih nekdanjih uveljavljenih nadomestnih lastnih imenih pisanje z veliko začetnico že umaknilo zapisu z malo začetnico: novi svet – ‘Amerika’, stara celina – ‘Evropa’, kar potrjujejo tudi poimenovanja iz novejšega časa, npr. bela celina – ‘Antarktika’« (Dobrovoljc in Jakop 2012: 61).

1 Nadomestna poimenovanja v širši množici večbesednih in enobesednih izrazov

O tem, da nadomestnih imen in poimenovanj člen 38 iz pravil *Slovenskega pravopisa* 2001 ni reševal dovolj celovito in enoumno, sta pisali že Jakop in Ramadanović (2015) ter pri tematiki, ki jo obravnavamo v tem prispevku (pri nadomestnih poimenovanjih), predlagali: »[Z]aradi neenotnosti v rabi in dogovornega značaja pravil bi bilo pri večbesednih nadomestnih lastnih imenih ob prenovi pravil smiselno razmisliti tudi o možnosti, ki bi dopuščala zapis prve sestavine frazeoloških nadomestnih imen z veliko začetnico« (Jakop in Ramadanović 2015: 30). Za primerjavo sta prikazali, kako hrvaški pravopis pri kodifikaciji začetnice nadomestnih lastnih imen sledi načelu pisanja ostalih skupin lastnih imen. Ocenjujemo, da je ustrezna pravopisna

1 V preteklosti sta se zanje uporabljala tudi izraza večbesedna občnoimenska poimenovanja in nadomestna občna poimenovanja (Jakop in Ramadanović 2015: 27).

2 V primerjavi z *malimi Benetkami*, ki je FNP za *Chioggio*, *Male Benetke*, ime londonske mestne četrti, pišemo z veliko začetnico.

rešitev, da se nadomestna poimenovanja pišejo z malo začetnico – temu pravilu pritrjuje ustaljenost zapisa z malo začetnico (Dobrovoljc in Jakop 2012: 61; Jakop in Ramadanović 2015: 29), poleg tega pa tudi nekatere oblikovne in pomenske značilnosti (npr. pestra variantnost in različne stopnje širitve pomena), ki jih bomo obravnavali v tem prispevku. V zgledih rabe v članku ohranjamo rabo velike ali male začetnice, kakršna je v gradivu, čeprav zagovarjamo kot pravopisno bolj ustrezno rabo male začetnice.

Funkcija enobesednih in večbesednih FNP je opis česa z drugimi besedami, da bi z bolj slikovitim in ekspresivnim sredstvom izrazili dodatno pomensko sestavino določenega pojma. Po tem se ločijo od nadomestnih imen tipa *Otok* za Veliko Britanijo (Toporišič 1992: 115; Jakop in Ramadanović 2015: 29). Medtem ko Dobrovoljc in Jakop (2012) te vrste stalnih besednih zvez obravnavata s perspektive njihove nadomestne vloge v besedilu, pa jih Lengar Verovnik v Jezikovni svetovalnici (2021) skuša pojasniti tudi skladenjsko, saj se pogosto pojavljajo v položajih za imeni kot neke vrste opisna poimenovanja ali perifraze.

Nadomestna poimenovanja (enobesedna ali večbesedna) lahko označujejo raznovrstna pomenska polja denotatov. Poleg v članku posebej obravnavanih FNP za zemljepisna imena poznamo npr. tudi nadomestna poimenovanja za imena skupin prebivalcev (*žabar* za Ljubljančana ali Francoza), snovi (*hormon sreče* za serotonin), rastline (*zeleno zlato* za hmelj), živali (*kralj živali* za leva) podjetja (*najboljši sosed* za Mercator), izdelke (*striček Google* za brskalnik Google), časovne pojme (*najdaljša noč v letu* za noč z 31. decembra na 1. januar), fiziološke pojave (*tiha ubijalka* za možgansko kap) domišljajska in mitološka bitja (*princ teme* za hudiča), poklice (*modri angel* za policista) osebe (*goriški slavček* za Simona Gregorčiča) ali skupine oseb (*veliki trije* za Churchilla, Roosevelta in Stalina). Mlacek (2007: 290–291) ocenjuje, da so frazemi tipa *zeleno zlato* nastali v publicističnih besedilih in predstavljajo jedro publicistične frazeologije. To bi bilo dobro v prihodnosti posebej raziskati, poleg korpusa Gigafida (v tem prispevku uporabljamo korpus Gigafida 2.0), ki je pretežno sestavljena iz novinarskih besedil, pa uporabiti še druge korpuse.

1.1 Mesto večbesednih FNP v frazeologiji

Večbesedna FNP lahko obravnavamo bodisi kot specifično podmnožico besednozveznih frazemov bodisi kot prehodno območje med frazemi in stalnimi besednimi zvezami. Večbesedna FNP težko prištejemo k jedrnemu delu množice stalnih besednih zvez nefrazeološkega tipa, ker so v večji ali manjši meri zaznamovana, ekspresivna. Njihova bistvena funkcija je posredovanje konotativnega pomena (Jakop in Ramadanović 2015: 29). Če izhajamo iz definicije frazema, ki izpostavlja večbesednost, stalnost, nezamenljivost sestavin, nemotiviranost oz. neizpeljivost pomena iz sestavin in ekspresivnost (Kržišnik 1994: 92), jih lahko obravnavamo v okviru frazeologije, vendar je zanje značilno poimenovanje ožje določenega denotata, kot je to značilno za tipične frazeme. Kot bomo pokazali (glej poglavje 2.4), gre pri FNP pogosto tudi za različne oblike širitve tega ozkega pomena. Med frazemi jih navaja tudi *Slovar slovenskih fra-*

zemov (Keber 2012), npr. *dežela tisočerih jezer in dežela vzhajajočega sonca*. Večbesedna FNP je poleg tega, da jih ločujemo od jedrnih besednozveznih frazemov, treba ločevati tudi od opisnih sopomenskih občnih nadomestil, prej imenovanih tudi »občnoimenska nadomestna poimenovanja, npr. *najvišja slovenska gora za Triglav*« (Jakop in Ramadanović 2015: 27). Opisna sopomenska nadomestila ne temeljijo na pomenskem prenosu in so neustaljene (čeprav lahko dokaj pogoste) kolokacije ter zaradi odsotnosti pomenskega prenosa sestavin tudi niso tako zaznamovana kot FNP.

2 Značilnosti FNP za zemljepisna imena

V nadaljevanju si bomo ogledali nekatere pomenske in oblikovne značilnosti FNP, ki smo jih zabeležili ob pripravi geslovnika za *ePravopis*. Najbolj podrobno si bomo ogledali vzorec *dežela X*, pozornost pa bomo namenili tudi drugim FNP.

2.1 Frazeološki vzorci FNP

Za frazeologijo je značilna visoka stopnja anomalnosti (Čermák 2001: 93), vendar v njej zasledimo tudi princip analogije. Analogičen princip se kaže v vrsti vzorcev v frazeologiji – tako je na primer pri frazemih s statusom povedi v okviru paremiologije (Đurčo 2014: 15; Meterc 2016: 115; 2017: 101). Poleg frazemov, ki so zgrajeni po vzorcih, poznamo tudi take z unikatno zgradbo (Đurčo 2014: 15; Meterc 2017: 82), kakršno je med FNP npr. *dežela tam spodaj* za Avstralijo.

V nadaljevanju si oglejmo nekaj tematsko-konstruktivskih vzorcev. Po vzorcu *drugi X* je nastalo FNP *drugi Rim* za Carigrad. V rabi zasledimo še nekaj zvez, ki se sicer ponavljajo, vendar v nizkem številu in za več denotatov, npr. *drugi Pariz* s pomensko sestavino mode in kulture, *drugi Amsterdam* s sestavino razširjenosti uporabe drog in *druga Praga* z zgodovino bogate srednjeevropske prestolnice:

Kranj je tukaj splošno znan kot **drugi Amsterdam** in vsi vam bodo povedal, da »kranjsterdam« ni nič novega izmišljenega, ker je to dejanska domača označba za Kranj [...]

Na severozahodnem obrobju Arlita, ki je nekoč veljal za **drugi Pariz**, stoji hrib iz 35 milijonov ton odpadnega rudarskega materiala.

[...] trdijo, da je šele Plečnik pod Masarykovim okriljem naredil Prago za **drugi Pariz** [...]

Ljubljana je na prvem mestu in vse bolj postaja »**druga Praga**« [...]

Za Ljubljano je veliko bolj kot FNP *druga Praga* v rabi FNP *mala Praga* po vzorcu *mali X*: »Ljubljana je znana kot privlačen turistični cilj, imenujejo jo kar **Mala Praga** [...]«. Vzorec *mali X* je prav tako dokaj produktiven in pomensko razpršen.

Vzorcu *drugi X* je sorodna zgradba *tretji X*, ki pa jo najdemo le pri FNP *tretji Rim* za Moskvo. Ta zveza sledi zgodovinskemu sosledju vzpostavljanj cerkvenih središč.

Nekateri frazemi si vzorec delijo z nadomestnimi poimenovanji, npr. *drugi X* v frazemu *druga Švica*, ki se sicer najpogosteje nanaša na blagostanje, h kateremu je po osamosvojitvi stremela Slovenija, vendar, kot kažejo zgledi, tudi na druge kraje:

Hrvatje so samozavestni in verjamejo, da so oni lahko **druga Švica**.

[...] odkar je prišel v »**drugo Švico**«, kot je tedaj poimenoval med hribe ujeto dolino v zgornjem toku Kolpe, deluje, kot bi še vedno bili.

Mesto ima največje letališče na Bližnjem vzhodu, več kilometrov dolge peščene plaže ob toplem morju, 200.000 avtomobilov, menda več denarja, kot ga je v vseh švicarskih bankah, najobsežnejšo posredovalno trgovino med Vzhodom in Zahodom. Pravijo, da je to **druga Švica**, otok razkošja med revščino sosednjih dežel.

Frazem se uporablja za široko množico denotatov. Po drugi strani pa je po vzorcu *X Švica* nastalo FNP *srednjeameriška Švica* za Kostariko:

Ob legendarnem Pinochetu je posebna zgodba Kostarika, ki je slovela kot **srednjeameriška Švica**.

Pogostnost zapolnjevanja vzorca FNP vodi k osamosvajanju pomena stalne sestavine vzorca (npr. *biser*, podobno tudi npr. *slavček* v FNP *goriški slavček*, *pariški slavček* in *štajerski slavček*), zaradi česar zveze s tem vzorcem lahko uvrstimo med povsem pomensko prozorne (a pogoste) kolokacije.

Zelo produktiven je vzorec FNP *dežela X*, kar izpostavljata (poleg vzorca *X celina* in *X mesto*) že Jakop in Ramadanović (2015: 29). Temu vzorcu se bomo v nadaljevanju posebej posvetili.

2.2 Variantnost FNP

V primeru variantnosti FNP je za predstavitev v *ePravopisu* treba določiti najbolj reprezentativno varianto – tudi tako imenovano »ničto varianto« (Grzybek in Chlosta 1995: 72) – za osnovno slovarsko obliko, pogosto pa moramo biti pozorni tudi na razmejitve (ustaljenih) variant od prenovitev (Kržišnik 1990), ki za vključitev v slovarsko geslo niso ustrezne. Ob pregledu variant in prenovitev FNP se zgledujemo po tipologijah variant in prenovitev v frazeologiji (Mlacek 1984: 106–124; Mlacek 2001: 124; Kržišnik 1990).

Ko se frazeološki varianti razlikujeta po sestavinah, ki sta z vidika pravopisa pisni dvojnici, imamo opraviti s tako imenovano pravopisno variantnostjo (Mlacek 2001: 124). Med gradivom, ki smo ga zajeli z iskanjem po vzorcu *dežela X*, take variante najdemo pri FNP *dežela javorovegaljavorjevega lista* z oblikoslovnima variantama *dežela javorjevihljavorovih listov*. Po pogostnosti zgledov v Gigafidi 2.0 si sledijo: *dežela javorjevega lista* (24 konkordanc), *dežela javorovega lista* (16 konkordanc), *dežela javorovih listov* (10 konkordanc), *dežela javorjevih listov* (4). Za uslovarjenje je najbolj primerna prva izmed naštetih variant. V *Slovenskem pravopisu* 2001 je bila ob pridevniku *javorov* preusmeritev na prednostno dvojnico *javorjev*. V *ePravopisu* bosta pisni dvojnici najverjetneje predstavljeni kot enakovredni, saj sta v sodobnem korpusnem gradivu njuni pogostnosti dokaj uravnoteženi, v jeziku pa se, kot je bilo navedeno v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ob vprašanju

sklanjanja moškega imena *Emir* (Dobrovoljc 2015), kaže tendenca, da po določenem času pri samostalnikih, ki se končajo na *r*, prevladajo oblike s podaljšavo z *j* (npr. *gejzir – gejzirja, semafor – semaforja, hektar – hektarja*).

V primerjavi z zgornjim primerom gre pri enoti *dežela Šerpa/šerp* za Nepal že za sestavinsko variantnost, saj ne gre le za različen zapis, temveč za homonima: občno poimenovanje in lastno ime:

Ker smo do Lukle, majhnega kraja na robu Solu Khumbuja ali **dežele Šerp**, poleteli z letalom [...]

Dolg treking po Nepalju v **deželo šerp** – Solo Khumbu [...] sta začinila z vzponom na dva vrhova, visoka več kot 5500 metrov.

Variantni frazeološki sestavini sta bili že obravnavani v *ePravopisu*: *šerpa* v pomenu 'himalajski nosač in alpinist' ter *Šerpa* kot prebivalsko ime. Glede na korpusno gradivo ocenjujemo, da je raba FNP z obema sestavinama dokaj enakomerno zastopana in bi bila zato ter zaradi pomanjkanja dokazov, da se FNP pomensko nanaša bolj na eno kot na drugo sestavino, tudi opredelitev ene izmed njiju za bolj ustrezno v okviru tega konkretnega FNP neutemeljeno. FNP *dežela faraonov* z varianto *dežela piramid* je bila s pomenom 'Egipt' vključena tudi v eSSKJ pri iztočnici *faraon*. V gradivu smo našli tudi primer sestavinskih variant FNP z izpustom sestavine, npr. *dežela (dolgega) belega oblaka* (s sestavino *dolg* okoli 30 zgledov v Gigafidi, z izpustom te sestavine zgolj 6) in *dežela dvoglavega orla* (zgolj 4 zgledi v Gigafidi) poleg *dežela orlov* (veliko bolj pogosta varianta z več kot 100 zgledi) za Albanijo:

Vse kaže, da se bodo nemiri v kratkem preselili tudi na vzhod **dežele orlov**, kjer ima prav tako največ zaslombe nekdanji predsednik.

Število obiskovalcev **dežele dvoglavega orla** v zadnjih letih vztrajno narašča.

[...] s svojimi bogovi so jih povezovali tudi prvotni prebivalci na povsem drugem koncu sveta, v **deželi dolgega belega oblaka**, na Novi Zelandiji.

Po več kot 24-urnem potovanju v **deželo belega oblaka** čaka voznike dirka na 413 metrov dolgem ovalu stadiona Western Springs.

Posebno problematiko predstavlja ločevanje variantnosti od sinonimije med FNP. Prihaja tudi do nizanja sestavin različno motiviranih FNP za isti denotat:

dežela tulipanov (Gigafida: 290 zgledov)

dežela mlinov na veter (14 zgledov)

dežela cokel (ni zgledov)

dežela mlinov na veter in tulipanov (1 zgled)

dežela tulipanov, mlinov na veter in cokel (1 zgled)

dežela tekile (3 zgledi)

dežela tekile in mariačijev (1 zgled)

dežela sombrero (3 zgledi)

dežela sombrero in tekile (1 zgled)

deželo sombrero, mariačijev in kaktusov (1 zgled)

dežela mariačijev/mariačijev (ni zgledov)

Izhodiščni frazemi s po eno motivacijo (označeni s krepkim tiskom), so v rabi ustaljeni in pogosti, ostali navedeni primeri pa so, kot kažejo pogostnosti v oklepajih, priložnostne oblike oziroma križanjske prenovitve (Kržišnik 1990: 403).

Naleteli smo tudi na vrsto zgledov oblikoslovnih variant s spremembo kategorije števila. Včasih je veliko pogostejša edninska varianta (*dežela smehljaja*: 80 zgledov, *dežela smehljajev*: 15 zgledov), včasih pa množinska (*dežela kivijev*: 17 zgledov, *dežela kivija*: 2 zgleda).

Pri FNP pogosto naletimo tudi na skladenjske variante. Varianta *dežela ledu in ognja* (Gigafida: 12 zgledov; slWaC: 8 zgledov) je rahlo pogostejša od variante *dežela ognja in ledu* (Gigafida: 10; slWaC: 12) glede na korpus Gigafida, glede na korpus slWaC pa ne. Varianti sta v rabi tako izenačeni, da bi bilo za osnovno slovarsko obliko primerno izbrati katerokoli izmed njiju. Varianta *Hamletova dežela* (80) je mnogo pogostejša od variante *dežela Hamleta* (15).

2.3 Pogoste motivacije FNP na primeru vzorca *dežela X*

Z iskanjem po desni okolici leksema *dežela* smo našli zlasti FNP za države, poleg njih pa še FNP *dežela mormonov* za ameriško zvezno državo Utah, FNP *dežela Božička* za kulturno regijo Laponsko ter nekaj slovenskih pokrajin: *dežela cvička* ('Dolenjska'), *dežela refoška* ('Slovenska Istra'), *dežela suhe robe* ('Ribnica z okolico'), *dežela kurentov* ('Prekija') in *dežela hmelja* ('Savinjska dolina')³. V nadaljevanju prikazujemo zveze, ki se v besedilih korpusov Gigafida in slWaC pojavijo vsaj nekajkrat v različnih virih, za *ePravopis* pa smo izbirali FNP, ki so se v korpusu Gigafida pojavila vsaj okoli dvajsetkrat.

Zelo obsežna skupina FNP izpostavlja naravno-geografsko značilnost. Gre za značilne ali simbolične rastline (*dežela tulipanov* za Nizozemsko, *dežela ceder* za Libanon, *dežela javorjevega lista* za Kanado), značilne ali simbolične živali (*dežela kengurujev* za Avstralijo, *dežela galskih petelinov* za Francijo, *dežela orlov* za Albanijo) ali druge geografske značilnosti: *dežela vzhajajočega sonca* ('Japonska'), *dežela polnočnega sonca* ('Norveška', 'Aljaska' ipd.), *dežela zahajajočega sonca* ('Maroko'), *dežela tisočerih jezer* ('Finska'), *dežela na sončni strani Alp* ('Slovenija'), *dežela tisočerih gričev* ('Ruanda'), *dežela modrega neba* ('Mongolija'), *dežela fjordov* ('Norveška'), *dežela ledu in ognja*, *dežela gejzirjev* (oboje 'Islandija'), *dežela mlinov na veter* ('Nizozemska')⁴.

V gradivu korpusa Gigafida smo redkeje zasledili FNP z resničnimi osebami (npr. *dežela Hansa Christiana Andersena* za Dansko), zelo pogosta pa so poimenovanja s sestavino imena izmišljenih oseb: *dežela Hamleta* ('Danska'), *dežela Švejka* ('Češka'), *dežela Drakule* ('Romunija'), *dežela Božička* ('Laponska'). Pogoste sestavine FNP so tudi prebivalska imena, med katerimi so tako imena za današnje prebivalce (*dežela Aboriginov* za Avstralijo in *dežela*

3 *Deželo hmelja* najdemo v gradivu celo v varianti *dežela zelenega zlata*, kar je prvo dvojno FNP, ki smo ga našli.

4 Nekatera FNP izvirajo iz sloganov, npr. *Slovenija – dežela na sončni strani Alp*.

Maorov za Novo Zelandijo), kakor tudi za nekdanje (*dežela Inkov* za Peru, *dežela Vikingov* za Dansko in *dežela Galcev* za Francijo). Nekaj FNP se tiče tudi za prebivalce dežele tipičnih oz. tradicionalnih oblačil ali obutve: *dežela kiltov* ('Škotska'), *dežela sombrero* ('Mehika'), *dežela cokel* ('Nizozemska').

Pogoste motivacije so tudi poklici, dejavnosti in značajske lastnosti prebivalcev: *dežela pesnikov* ('Čile'), *dežela pomorščakov* ('Portugalska'), *dežela Šerp/šerp* ('Nepal'), *dežela gavčev* ('Argentina'), *dežela kavbojev* ('ZDA'), *dežela samurajev* ('Japonska'), *dežela kurentov* ('Prlekija'), *dežela svetnikov in učenjakov* ('Irska'), *dežela pokončnih ljudi* ('Burkina Faso'), *dežela svobodnih* ('ZDA'). Na stereotipno dejavnost določene dežele se navezujejo tudi FNP s sestavino, ki predstavlja tipičen izdelek: *dežela lego kock* ('Danska'), *dežela ur in čokolade* ter *dežela sira in čokolade* (oboje 'Švica'), *dežela babuš* ('Rusija'), *dežela cigar* ('Kuba'), *dežela suhe robe* ('Ribnica z okolico').

V vlogi sestavin so v gradivu, ki smo ga zajeli iz korpusa, jedi (*dežela sušija* za Japonsko, *dežela riža* za Kitajsko), še pogosteje pa pijače, zlasti alkoholne: *dežela viskija* ('Škotska'), *dežela vodke* ('Rusija'), *dežela čaja* ('Šrilanka', 'Kitajska', 'Velika Britanija' ...),⁵ *dežela cvička* ('Dolenjska'), *dežela refoška* ('slovenska Istra'), *dežela tekile* ('Španija'), *dežela šampanjca* ('Francija').

Zelo pogosta so tudi FNP s sestavino glasbe in plesa: *dežela salse* ('Kuba'), *dežela sambe* ('Brazilija'), *dežela tanga* ('Argentina'), *dežela sirtakija* ('Grčija'), *dežela flamenka* ('Španija'), *dežela fada* ('Portugalska'), *dežela čardaša* ('Madžarska'), *dežela regija* ('Jamajka').

Posebno skupino predstavljajo FNP z izpostavljanjem značilno priljubljenega, razvitega športa: *dežela košarke* (ZDA), *dežela hokeja* ('Kanada'), *dežela nogometa* ('Brazilija'). V primerjavi s FNP s sestavino glasbe in plesa pri športnih sestavinah opažamo pogosto priložnostno rabo za druge dežele npr. *dežela hokeja* poleg Kanade (20 zgledov v Gigafidi) še za Češko (5), Finsko (4), Slovenijo (2), Latvijo (2), ZDA (2) in Švedsko (1), tako da v mnogih primerih rabe verjetno ne gre za frazeološko nadomestno poimenovanje.

Naštujemo še FNP, ki jih nismo mogli uvrstiti v nobeno izmed zgoraj obravnavanih skupin: *dežela grmečega zmaja* ('Butan'), *dežela dolgega belega oblaka* ('Nova Zelandija'), *dežela jutranjega miru* ('Južna Koreja') in *dežela smehljaja* ('Tajska').

2.4 Sinonimna FNP: več FNP za en denotat

Kot je delno razvidno že iz prejšnjega poglavja, se za mnoge države in pokrajine uporablja več FNP. Razlikujejo se v pogostnosti, zato je bilo za prikaz v *ePravopisu* potrebno ugotoviti, katero je ustaljeno in najbolj reprezentativno. Razlikujejo se v posredovanju različnih pomenskih sestavin in s tem pogosto tudi z vrsto in mero zaznamovanosti. Nekatera izmed njih so nare-

.....
5 Pri zvezi *dežela čaja* je v rabi mogoče zaslediti veliko dokaj dobesednih zgledov, tako da je frazeološkost tega poimenovanja vprašljiva.

jena po enakem vzorcu *dežela X* (ta navajamo prva in razvrščena po pogostnosti), mnoga pa tudi ne. Navajamo podatke o pogostnosti v Gigafidi 2.0 za navedeno (najpogostejšo) varianto:⁶

Avstralija: *dežela tam spodaj* (ok. 230), *dežela kengurujev* (ok. 130), *dežela Aboriginov/aboriginov* (11), *peta celina* (ok. 700);

Argentina: *dežela gavčev* (22), *dežela tanga* (18);

Brazilija: *dežela sambe* (ok. 190), *dežela nogometa* (2);

Danska: *dežela Vikingov* (36), *dežela lego kock* (7), *dežela Hansa Christiana Andersena* (3), *Hamletova dežela* (80);

Francija: *dežela galskih petelinov* (210), *dežela šampanjca* (8);

Irska: *dežela svetnikov in učenjakov* (3), *smaragdni otok* (38);

Islandija: *dežela gejzirjev* (60), *dežela ledu in ognja* (12);

Japonska: *dežela vzhajajočega sonca* (185), *dežela samurajev* (18), *dežela sušija* (4);

Kanada: *dežela javorjevega lista* (24), *dežela hokeja* (12), *veliki beli sever* (1);

Kitajska: *dežela riža* (15), *dežela čaja* (Gigafida: 1, slWaC: 1), *speči velikan* (5), *rdeči zmaj* (4);

Kuba: *dežela salse* (4), *dežela cigar* (2);

Nova Zelandija: *dežela dolgega belega oblaka* (30), *dežela kivijev* (17), *dežela Maorov* (9);

Nizozemska: *dežela tulipanov* (ok. 290), *dežela mlinov na veter* (14);

Norveška: *dežela fjordov* (18), *dežela polnočnega sonca* (2);

Portugalska: *dežela pomorščakov* (3), *dežela fada* (2);

Rusija: *dežela vodke* (Gigafida: 8), *dežela babušk* (Gigafida: 1, slWaC: 1), *mati Rusija* (80);

Slovenija: *dežela na sončni strani Alp* (650), *slovenska kura* (27);

Škotska: *dežela viskija* (12), *dežela kiltov* (9);

Španija: *dežela flamenka* (12), *dežela tekile* (5);

Šrilanka: *dežela čaja* (3), *Budina solza v Indijskem oceanu* (Gigafida: 0, slWaC: 2)⁷;

Švica: *dežela sira in čokolade* (46), *dežela ur in čokolade* (5);

ZDA: *dežela svobodnih* (50), *dežela kavbojev* (7), *obljubljena dežela* (ok. 200), *striček Sam* (49).

Smisel obstoja različnih FNP za isti denotat je prav v dodatnih pomenskih sestavinah, ki jih posredujejo. Relevantne so v okviru različnih vrst besedil, kar preko pogostnosti določene vrste besedila vpliva tudi na pogostnost njihove rabe v vzorcu besedil, kakršen je pisni korpus.

6 Če posebej ne navajamo, je število zgledov iz korpusa Gigafida 2.0.

7 Pravopisno pravilno bi se to FNP glasilo *Budova solza v Indijskem oceanu*.

FNP *dežela čaja* poudarja tradicionalnost in davno kulturno značilnost Kitajske (in Šrilanke), zato je vezana na besedila s področja turizma:

Vabljeni na potopisno predavanje o Šrilanki, **deželi čaja** in izjemnega turističnega potenciala [...]

V podobnih besedilih najdemo FNP za Kitajsko *dežela riža*. FNP *speči velikan* poudarja njen gospodarski potencial, uporablja pa se tudi kot frazem s širšim pomenom (takšne primere bomo obravnavali v poglavju 2.4.3). FNP *rdeči zmaj* (z varianto *veliki rdeči zmaj*) postavlja v ospredje pomensko sestavino komunizma, ko govori o Kitajski, včasih pa se uporablja še v ožjem pomenu ('kitajska komunistična partija'):

[...] je, kot pravi prvakinja opozicijske Demokratične napredne stranke (DPP) Sisy Chen, »med nami in **rdečim zmajem** na drugi strani Tajvanske ožine (LR Kitajska) le ameriško sedmo ladjeve«. Z drugimi besedami: če Tajvana ne bi štitele ZDA, bi ga LR Kitajska bržkone že zdavnaj znova osvojila.

Kitajske oblasti so že leta 2012 aretirale več kot 1000 članov tega kulta zaradi širjenja sporočila o apokalipsi, ki da bo vodila v strmoglavljenje »**velikega rdečega zmaja**«, torej komunistične partije.

2.4 Različne širitve pomena: več denotatov za eno FNP

Nekatera FNP se uporabljajo izključno za en denotat. Taka so na primer poimenovanja *dežela tisočerih jezer* za Finsko, *dežela sambe* za Brazilijo ali pa *dežela na sončni strani Alp* za Slovenijo. V takih primerih redko zasledimo kakšno priložnostno rabo za drug denotat in jih lahko razumemo kot prava frazeološka nadomestna poimenovanja. S korpusno analizo smo ugotovili pet gradivsko izpričanih načinov širitve pomena FNP. Pri prvem (2.4.1) gre za zgolj priložnostne in redke rabe enopomenskega FNP za drug denotat, pri drugem (2.4.2) za manjšo zaključeno množico denotatov večpomenskega FNP, pri tretjem (2.4.3) za večpomensko FNP z izhodiščnim pomenom ter pomenom, nastalim s sekundarno frazeologizacijo, pri četrtem (2.4.4) pa za odprto množico denotatov brez pomenskega prenosa (nefrazeološke) zveze zaradi leksikalizacije pomena sestavine.

2.4.1 Priložnostne rabe enopomenskega FNP za druge denotate

Zavedati se je treba, da je vedno mogoča raba s hotenim, avtorskim premikom pomena kakega izraza, vendar gre v saussurjevskem smislu za *parole* in ne *langue*, v frazeoloških klasifikacijah pa za sobesedilno prenovitev (Kržišnik 1990: 403), saj tak pomenski premik ni ustaljen, sistemski, ne pomeni torej večpomenskosti izraza. Taka je npr. raba FNP *kralj živali*, ki se odmika od svojega ustaljenega denotata ('lev'): »Človek misli (upa), da je kralj živali.« Med FNP za zemljepisna imena si oglejmo sobesedilno prenovitev FNP *dežela smehljajev*: »Sicer pa, smejte se tudi vi ali pa se vsaj smehljajte. Zdaj, ko imamo pravcato **deželo smehljajev**, vam drugega niti ne preostane.«

2.4.2 Večpomensko FNP z omejeno množico denotatov (brez sekundarne frazeologizacije)

Severne Benetke je ustaljeno nadomestno poimenovanje za tri obmorska mesta na severu Evrope ('Amsterdam', 'Sankt Peterburg' in 'Stockholm'), ki se v gradivu pojavljajo v velikem številu zgledov:

Posebno doživetje je vožnja z ladjico po kanalih Amsterdama, ki ga nekateri imenujejo tudi **Severne Benetke** [...].

Mesto leži na otokih, povezanih s kanali in mostovi, tako da si je pridobilo ime **Severne Benetke**. Skozenj teče reka Neva.

Švedsko glavno mesto imenujejo **severne Benetke**.

Kot kažejo zgledi, so pogoste tudi rabe FNP z veliko začetnico. Pridevniška sestavina *severni* je v FNP z Benetkami najpogostejša poleg sestavine *mali*. To pridevniško mesto ni poljubno odprto kot v primeru vzorca *X biser*, ki ga bomo obravnavali v naslednjem podpoglavju. V korpusih Gigafida in slWaC tako na primer ne najdemo zgloda za potencialni zvezi *južne Benetke* in *zahodne Benetke*. Najdemo pa nekaj zgledov za FNP za Bangkok *vzhodne Benetke/Benetke vzhoda*:

Ogled se bo zaključil še z ogledom Thonburija, zahodnega dela Bangkoka na desni strani Chao Phraye, ki je prepreden s kanali zaradi česar je mesto dobilo naziv »**vzhodne Benetke**«.

Bangkoški kanali – nekateri jih imenujejo tudi **vzhodne Benetke**.

Glavno mesto Tajske ima več kot osem milijonov prebivalcev in je znano tudi kot »**Benetke vzhoda**«, ker je povezano z nešteti kanali.

2.4.3 Večpomensko FNP z izhodiščnim in sekundarno frazeologiziranim denotatom

Do sekundarne frazeologizacije prihaja tudi v jedrnem delu besednozvezne frazeologije. Frazem *ljubezen na prvi pogled* tako izhodiščno pomeni takojšnje ljubezensko čustvo, s sekundarno frazeologizacijo pa se je raba tega frazema razširila na pomen takojšnje naklonjenosti v širšem smislu, npr. poklicnem ali interesnem:

Je strastna zbirateljica vudujske umetnosti. 'Bila je **ljubezen na prvi pogled**', pravi.

FNP *speči velikan* je bilo izhodiščno rabljeno v zvezi s Kitajsko. Napoleon naj bi bil avtor citata, ki se v slovenščini navaja v različnih oblikah, npr.: »Kitajska je kot **speči velikan**. Pustimo jo ležati in počivati v miru, kajti ko se bo zbudila, bo presenetila svet.« Kasneje je bil izraz populariziran v nanašanju na Japonsko, a gradivo kaže, da se v zvezi s Kitajsko uporablja pogosteje:

Slovenija s svojo glasbeno ustvarjalnostjo je **spečemu velikanu** – tej z 1,2 milijarde prebivalcev poseljeni državi – še popolna neznanka.

Vsakemu vsiljivcu se lahko pripeti to, kar je genialni admiral Isoroku Jamamoto dejal ob japonskem napadu na Pearl Harbor: Bojim se, da bomo zbudili **spečega velikana**. Po domače bi se reklo: Ne diraj lava dok spava. Ne drezaj v leva, ko spi.

Pomen se je kasneje močno razširil na kaj, kar ima še neuporabljeno, a veliko moč, neuresničen, a velik potencial:

Vsi ostali so – kot da bi bežali iz potaplajoče se barke – zapustili **spečega velikana** slovenske košarke.

Nekateri te ogromne rezervoarje vode imenujejo kar »**speči velikan**«.

[...] je nekatere republikance strah, da je Trump zdramil **spečega velikana** (ženske, manjšine, mlade), zaradi česar bodo imeli tam v prihodnje veliko težje delo.

Pri FNP *obljubljena dežela* je izhodiščno šlo za Kanaan, kot razlaga *Slovar slovenskih frazemov* (Keber 2012): »Frazem *obljubljena dežela* izhaja iz biblijskega poimenovanja *Obljubljena dežela* za Palestino, kamor je Bog v skladu s svojo obljubo poslal potomce Abrahama, tj. Žide iz egiptovskega suženjstva.« Ta zveza pa se je sekundarno frazeologizirala in danes pomeni poleg nadomestnega imena za Palestino še: »1. dežela, kjer je izobilje; 2. dežela, kjer se izpolnijo želje, pričakovanja, in 3. izredno ugoden kraj za koga ali za kako dejavnost« (Keber 2012). V tem drugem pomenu se v gradivu zvrsti poljubna množica krajev, čeprav so med njimi iz povsem zunajjezikovnih razlogov zelo pogoste ZDA:

V sredini osemdesetih si je Jugoslavija privoščila posel stoletja: izvoz svoje avtomobilske tehnologije v **obljubljeno deželo**.

Ko so podrl berlinski zid, se je za njim odprl nov svet. Nov trg, nova **obljubljena dežela** za evropski kapital.

[...] ko se je za dva meseca sama podala na potep po Indiji, svoji **obljubljeni deželi**.

Jože se je kmalu začel ozirati naokoli, kako bi našel priložnost, da bi družinici olajšal življenje. Devet mesecev po rojstvu hčerke se je pojavila: Argentina. S težavo je nabral skupaj denar za vozovnico, kajti **obljubljena dežela** je bila daleč in treba je bilo prepluti Atlantik, če si hotel priti do nje.

Sekundarno se je frazeologizirala tudi *ječa narodov* – FNP za nekdanjo Avstro-Ogrsko. Drugi pomen je širši: 'politična tvorba, ki duši posamezne narode, jim onemogoča suverenost, razvoj':

Ali si države gradijo trdnjavo EU kot »zlato kletko« ali kot **ječo narodov**?

Če naj bi bila Jugoslavija res »**ječa narodov**«, potem je osamosvojitve Slovenije leta 1991 tudi oblika postkolonialne emancipacije.

Samo globalne spremembe so omogočile Slovencem, da so ušli iz prve in druge »**ječe narodov**«.

Lepa misel – na koncu noči je Slovenija. Uporabna v primeru, če se bo še kdaj osamosvajala, na primer iz kakšne prihodnje »**ječe narodov**«.

2.4.4 Raba zveze za odprto množico denotatov (leksikalizacija pomena sestavine)

Ocenjujemo, da v tej skupini ne gre za FNP v pravem pomenu besede, temveč za opisna sopomenska občna nadomestila. *Biser* se zaradi svojega povsem leksikaliziranega pomena (SSKJ2: »kar zaradi izredne lepote, plemenitosti vzbuja občudovanje«) veže pravzaprav s poljubnim številom pridevnikov in se nanaša na množico potencialnih denotatov. Šele iz sobesedila raz-

beremo, kateri pomen ima pisec v mislih, ko uporabi izraz *gorenjski biser/biser Gorenjske* ('Bled', 'Blejsko jezero', 'Bohinj', 'Bohinjsko jezero', 'Kranjska gora', 'Brdo pri Kranju'):

Gorenjska bisera brez presežnikov Na Bledu je letos manj gostov, še posebno v zasebnih sobah, v Bohinju pa je obisk komaj dosegel lansko raven

Gre za lahko, ravninsko pot okoli **gorenjskega bisera**. Start bo ob 10. uri v Mali Zaki v veslaškem centru.

Ne moremo se znebiti občutka, da je Kranjska Gora, idilična vasica, obdana z visokimi vrhovi Julijcev, polnimi legend in bajk, nekako zakleti kraj. Priprava na kolesarsko prireditev Juriš na Vršič je spet odprla dvome o tem, ali je z **gorenjskim biserom**, ki že mnoga leta privablja pristne narave željne turiste, vse v redu.

Spodobi se, da na Brdu pripravijo tudi tiskovne konference. Tako se začne velika selitev slovenske in tuje novinarske srenje v ta **gorenjski biser**, ki ga je tudi Tito zelo cenil.

Podobno je z zvezo *jadranski biser/biser Jadrana*, ki lahko označuje najrazličnejša mesta in otoke.

Sklep

Odločitev, da se FNP, ki smo jih obravnavali v tem prispevku, obravnava ločeno od nadomestnih imen (npr. *Otok* za Veliko Britanijo) in se ločeno presoja tudi o njihovem najbolj ustreznem zapisovanju, smo podprli z gradivsko analizo zgledov rabe iz korpusov Gigafida 2.0 in slWaC. FNP predstavljajo poseben del frazeologije, saj imajo mnoge oblikovne in pomenske značilnosti, kakršne imajo tudi besednozvezni frazemi v ožjem smislu (razen zoženega, konkretiziranega denotata). Z njimi si, kot smo pokazali, lahko delijo tematsko-konstrukcijske vzorce, pogosto pa s sekundarno frazeologizacijo, ki prinaša širitev pomena, tudi prehajajo vanje. V pisni tradiciji je že tako ali tako močno ustaljeno zapisovanje FNP z malo začetnico (Jakop in Ramadanović 2015: 29). V prid sistematičnemu zapisovanju tega tipa frazemov z malo začetnico po naši oceni govorijo še z oblikovne plati njihova močna variantnost, s pomenske pa poleg približevanja občnoimenskosti (Jakop in Ramadanović 2015: 29) tudi raznolike širitve pomena in soobstajanje več sopomenskih FNP za en denotat. Opisane značilnosti smo v *ePravopisu* upoštevali tako, da smo 1. za prikaz v njem izbirali zlasti enopomenska FNP brez pomenskih premikov oziroma širitev;⁸ 2. prikazali v primeru več FNP za en denotat zgolj najpogostejše izmed njih in 3. prikazali najpogostejšo (ničto) varianto posameznega FNP.

Literatura in viri

- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2012: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- DOBROVOLJC, Helena, 2015: *Sklanjanje moškega imena »Emir«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>

8 Izjemo smo naredili v primeru FNP *severne Benetke*, ki smo ga prav tako vključili v *ePravopis*.

- ĐURČO, Peter, 2014: Paremiologija i korpusnaja lingvistika. *Vesti Novgorodskogo gosudarstennogo universiteta. Serija: filologičeskiye nauki* 77. 13–17.
- ČERMÁK, František, 2001: Propoziční frazémy a idiomy v češtině. Mieczysław Balowski, Wojciech Chlebda (ur.): *Frazeografia słowiańska*. Opole: Uniwersytet Opolski. 93–101.
- Gigafida 2.0 = <viri.cjvt.si/gigafida/v>
- GRZYBEK, Peter, CHLOSTA, Christoph, 1995: Empirical and Folkloristic Paremiology: Two to Quarrel or to Tango? *Proverbium* 12. 67–85.
- JAKOP, Nataša, RAMADANOVIĆ, Ermina, 2015: K pravopisnemu pravilu o rabi začetnice pri nadomestnih imenih v slovenščini ob primerjavi s hrvaškim pravopisom. Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC. 25–31.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1990: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih besedilih. *Slavistična revija* 38/4. 399–421.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1994: Frazeologija kot izražanje v »podobah«. Martina Križaj-Ortar, Marja Bešter, Erika Kržišnik (ur.): *Pouk slovenščine malo drugače*. Trzin: Different. 91–140.
- LENGAR, VEROVNIK, Tina, 2021: *Desni ujemalni prilastek in pristavek*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>
- MLACEK, Jozef, 1984: *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MLACEK, Jozef, 2001: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava: Edícia Studia Academica Slovaca.
- MLACEK, Jozef, 2007: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta.
- METERC, Matej, 2017: *Paremiološki optimum. Najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- METERC, Matej, 2016: Tematsko-konstruktivski vzorci nastanka in prenovitev stavčnih frazemov. *Slavistična revija* 64/2. 125–138.
- slWaC = <https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=slwac>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. <www.fran.si>
- ePravopis = <www.fran.si>
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.